

УДК 338.124.4(447)

ВПЛИВ СВІТОВОЇ КРИЗИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗРОСТАННЯ

Жиляєва Н.М.

Черкаський державний технологічний університет

Проанализированы текущие тенденции социально-экономического развития Украины, определены направления возобновления экономического роста и приоритеты государственной политики в условиях финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: финансово-экономический кризис, социально-экономическое развитие, экономический рост.

In the article current trends of social and economic development of Ukraine are analyzed, directions of renewal of economic growing and priorities of state policy in the conditions of financial and economic crisis are determined.

Key words: financial and economic crisis, social and economic development, economic growth.

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку національної економіки характеризуються процесами, пов'язаними, насамперед, із впливом міжнародної фінансово-економічної кризи. Україна опинилась серед країн, економіка та фінансова система яких постраждали найбільше. Водночас, існують проблеми, пов'язані з технологічним відставанням, консервативною сировинною структурою виробництва, високою залежністю від зовнішнього ринку і його цінової кон'юнктури, та проблеми, що виникли внаслідок зволікання з проведенням реформ протягом останніх десятиліть.

Про поширення впливу світової фінансової кризи на економіку України свідчать поточні тенденції розвитку вітчизняної економіки:

- різке зменшення обсягів виробництва в експорторієнтованих та пов'язаних із ними галузях внаслідок зниження рівня попиту на українську продукцію на світовому ринку та падіння цін на сировинних ринках;
- уповільнення припливу довгострокового капіталу, значний відплив короткострокових фінансових ресурсів та зменшення експортних надходжень і, як наслідок, суттєве послаблення обмінного курсу гривні;
- недоступність кредитних ресурсів, зокрема для фізичних осіб, зменшення інвестиційного попиту та обсягів будівництва;
- ускладнення ситуації в соціальній сфері внаслідок згортання виробництва, що призвело до збільшення заборгованості з виплати заробітної плати, зростання рівня безробіття.

Структура сучасної економіки України у цілому неефективна, більше того, економічно та екологічно небезпечна. Основу її становлять енерго- та матеріаломісткі виробництва, що обумовлює перевитрачання природних та людських ресурсів і водночас не задовольняє потреб в інвестиційних ресурсах, споживчих товарах і послугах. Переважна більшість вітчизняних підприємств залишається поза конкурентною боротьбою, яка в основному зосереджується у сфері безперервного освоєння нових технологій. Водночас, внутрішній ринок не став активним споживачем інноваційної продукції вітчизняних виробників, тим самим не сприяючи розвитку потенційних внутрішніх чинників підвищення конкурентоспроможності економіки.

Наслідком дії зазначених тенденцій стало формування малоперспективної моделі національної економіки. Водночас, сучасна глобальна економіка формує виклики, спроможність реагування на які фактично визначатиме долю економіки України та перспективи її інтеграції до світового господарства.

За цих умов все більш актуальним стає пошук нового плану дій, що сприятиме недопущенню в Україні подальшого розгортання кризи та гальмування розвитку економіки її регіонів і погіршення якості життя населення, а також подоланню негативних наслідків кризи. В Україні досі не сформульована чітка та зрозуміла для суспільства стратегія виходу з кризи та економічного відродження у посткризовий період, яка була б підтримана всіма політичними силами і гілками влади. Відсутність такої стратегії призводить до прийняття численних безсистемних рішень, що в умовах вкрай обмежених ресурсів остаточно спустошує як державний бюджет, так і фінанси суб'єктів економіки.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання вибору стратегії національного економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності висвітлені у працях багатьох вітчизняних вчених, серед яких слід відзначити А.С. Гальчинського, В.М. Геєця, Я.А. Жаліла, Д.Г. Лук'яненка, Ю.М. Пахомова, Ю.В. Полунєва, А.С. Філіпенка та ін.

Виявлення невирішених проблем. Незважаючи на високий рівень теоретичних розробок, глобальні фінансово-економічні зрушення спонукають до необхідності внесення суттєвих корективів щодо стратегічних програм соціально-економічного розвитку.

Мета статті та виклад основного матеріалу. Метою статті є аналіз поточних тенденцій соціально-економічного розвитку України, визначення напрямів відновлення економічного зростання та пріоритетів державної політики в умовах фінансово-економічної кризи.

Результатом названих вище тенденцій розвитку в Україні стало загальне падіння ВВП. Так, за підсумками першого півріччя 2009 року, за даними Держкомстату, Україна втратила майже четверту частину свого ВВП (20,3 %), що є одним із найгірших показників у світі та найгіршим з-поміж країн СНД. При порівнянні з країнами СНД на другому місці за падінням ВВП опинилась економіка Вірменії, де ВВП скоротився на 16,3 %, третє місце посіла Росія – 13,4 % зниження (рис. 1). У Молдові скорочення становило 6,9 %, у Грузії – 5,9 %, у Казахстані – 4,1 %. Зростання продемонстрували Узбекистан – 8,2 %, Азербайджан – 3,6 %, Таджикистан – 2,8 %, Киргизстан та Білорусь – 0,3 % [1].

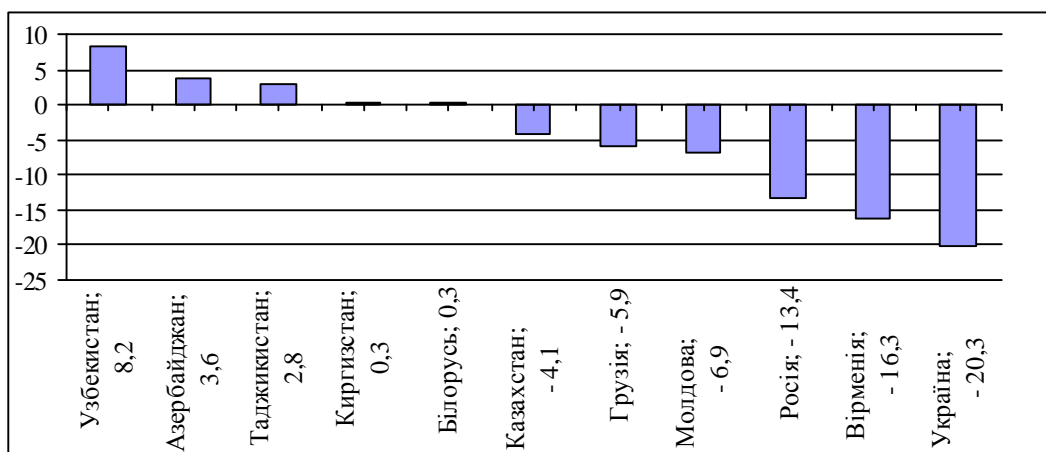

Рис. 1. Динаміка ВВП в країнах СНД у I півріччі 2009 року, % до відповідного періоду попереднього року

Крім того, падіння ВВП в Україні було значно більшим, ніж в країнах ЄС. З 27 країн Євросоюзу найбільше зниження – на 10–14 % сталося в трьох країнах Прибалтики та Ісландії. З країн "великої сімки" ВВП скоротився в Японії (на 9,1 %), Німеччині (6,9 %), Італії (5,9 %), Великобританії (4,1 %), Франції (3,2 %), США (2,6 %) [5].

Якщо аналізувати за окремими видами економічної діяльності, то найбільш постраждалою від фінансово-економічної кризи галуззю є будівництво. Обсяг будівельних робіт у першому півріччі поточного року знизився більше як вдвічі – на 54,3 %. Хоча частка будівництва в структурі ВВП незначна й становить близько 5 %, від стану цього сектору економіки залежить велика кількість суміжних галузей, тому різкий спад обсягів будівництва є одним із вагомих факторів надто глибокого падіння економіки. Загрозлива ситуація спостерігається і у вітчизняній промисловості. У переробній промисловості ВВП скоротився більш як на третину – 36,5 %. Найбільший спад помітний в експортоорієнтованих галузях: машинобудуванні (52,5 %), металургії (43 %), виробництві неметалевої мінеральної продукції (47,8 %). Найменше втратила під час кризи харчова промисловість (5,8 %), що свідчить про посилення в кризовий період ролі споживчого попиту як чинника економічної динаміки (табл. 1).

За січень–червень 2009 р. підприємствами транспорту перевезено 315,8 млн т вантажів, що на 31,8 % менше, ніж за січень–червень 2008 р. Вантажообіг зменшився на 34,8 % і становив 168,8 млрд ткм. Єдиною базовою галуззю, де було зафіксовано зростання обсягів виробництва, виявився сільськогосподарський сектор України (2,6 %) [2]. Всі інші базові галузі демонструють негативну динаміку порівняно з аналогічним періодом минулого року. Структурні зрушення, що відбуваються протягом останніх років, характеризуються певною стагнацією у розвитку високотехнологічних галузей, що визначають конкурентний статус країни.

Для побудови ефективної моделі розвитку національної економіки потрібно правильно визначити стратегічні напрями розвитку й зосередитися на підтримці прибуткових галузей економіки, а в Україні одним із найбільш перспективних є розвиток агропромислового комплексу. У світі кількість земель сільськогосподарського призначення постійно зменшується, а кількість населення зростає. Відтак дефіцит продуктів харчування постійно збільшується. Це означає, що є попит, а це найважливіше.

Таблиця 1

**Динаміка промислового виробництва за основними видами діяльності
у січні–червні 2009 р. до січня–червня 2008 р.**

Галузі промисловості України	Індекси промислової продукції
Добувна промисловість	81,9
Переробна промисловість, з неї:	63,5
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	94,2
легка промисловість	66,9
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	63,3
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	77,2
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	86,6
хімічна та нафтохімічна промисловість	65,8
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	52,2
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	57,0
машинобудування	47,5
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	82,6

Проте у 2009 р. склалась критична ситуація в цукровій промисловості. За даними Мінагрополітики, ймовірно закриття до кінця року в Україні дев'яти цукропереробних заводів. Це відбувається на фоні зростання у світі попиту на цукор та рекордних цін за останні десятиліття. Крім того, очікуваний дефіцит на внутрішньому ринку становитиме близько півмільйона тонн. Однією з причин такого дефіциту є низька врожайність, але головною причиною, на нашу думку, є неправильна цінова політика влади, яка спричинила скорочення посівних площ цукрового буряка з 401 тис. га до 330 тис. га. Після видачі ліцензій на імпорт, відповідно до зобов'язань перед СОТ, до України надійде 260 тисяч тонн цукру-сирцю із тростини і "дорогий" український цукор може просто не витримати конкуренції з дешевим закордонним, тож виробництво ще більше скоротиться. За таких умов доведеться імпортувати цукор. Тому в межах домовленостей із СОТ потрібно обмежити імпорт тростинного цукру та відпустити закупівельні ціни на цукор на внутрішньому ринку. При цьому, можливо деякий час дотувати цю галузь, тому що скорочення виробництва призведе до втрати робочих місць. З іншого боку, певну частину цукрових заводів потрібно переоснастити, а решту – підтримувати. Зробити це можна державним коштом через участь держави як акціонера в статутному капіталі підприємств. Аби не витратити грошей на безробіття, їх просто необхідно спрямувати на підтримку того виробництва, яке працює [6].

Кризові явища світової та вітчизняної економіки не могли не позначитися на розвитку інвестиційних процесів у національній економіці. Обсяг інвестицій в основний капітал в цілому в економіці України в першому півріччі 2009 р. зменшився на 43,3 % порівняно з першим півріччям минулого року. При цьому в усіх видах діяльності падіння обсягів інвестицій зафіксовано на рівні, що перевищує 20 %.

Приріст прямих іноземних інвестицій у I півріччі 2009 р. становив 2 358,6 млн дол. США проти 6 918,1 млн дол. США торічного показника, що становить 34,1 % обсягів. Спад темпів приросту прямих іноземних інвестицій в економіку України в першому півріччі 2009 року порівняно з відповідним періодом попереднього року пояснюється впливом світових процесів на рух капіталу, а також курсовою різницею, яка виникла у зв'язку з девальвацією курсу гривні до долара США.

Україна стала "лідером" і за темпами зростання споживчих цін, які за півріччя становили 17,6 % до відповідного періоду попереднього року. Друге та третє місце посіли Білорусь і Росія (інфляція там становила відповідно 14,6 % і 13,1 %) (табл. 2).

Маємо вперше з 2000 р. зниження реальних доходів і зарплат на 8–10 %.

Зважаючи на високий рівень відкритості економіки України, ключовим чинником формування більшості тенденцій розвитку національної економіки залишається становище у зовнішньоторговельній сфері. За підсумками першого півріччя, імпорт зменшився на 51,3 %, експорт – 43,6 %. Майже за всіма групами товарів експорт продовжує скорочуватись високими темпами.

Найскладнішими є проблеми, пов'язані з валютною девальвацією гривні, яка за останній рік становила більше ніж 60 %. Перш за все, це завдало удару по споживачам, які орієнтувалися при виборі кредитних продуктів на низькі відсоткові ставки, а не на валютні ризики. Крім того, в Україні висока частка критичного імпорту (насамперед імпорту енергоносіїв), нам необхідні значні валютні ресурси для обслуговування зовнішніх боргів. Наша економіка – це частина світової економіки, де рівень капіталізації окремих суб'єктів господарювання, як і економіки загалом, оцінюється в доларовому еквіва-

ленті. Вітчизняні провідні компанії прагнуть котируватися на світових фондових ринках. Зниження курсу гривні вдвічі – це відповідне зниження їх капітальної оцінки. У цій ситуації стабілізація валютного курсу стає ключовою проблемою антикризової політики [3].

Таблиця 2

Індекси споживчих цін за I півріччя 2009 року

Країни СНД	Відсотків до I півріччя 2008 року
Азербайджан	103,7
Білорусь	114,6
Вірменія	102,7
Грузія	102,4
Казахстан	108,5
Киргизстан	112,5
Молдова	101,1
Росія	113,1
Таджикистан	108,8
Україна	117,6

Недовіра до фінансової системи України в даний час надзвичайно велика, і це створює значну загрозу для всієї економіки. Через нестабільність в країні та неправильну політику в фінансовому секторі заощадження населення не перетворюються в інвестиції.

Глибина кризи в Україні значною мірою пояснюється і структурою української економіки, що надмірно залежить від вивезення за кордон сировини і напівфабрикатів. Одним із чинників цього є, наприклад, недосконалість законодавства про ПДВ, яке потрібно реформувати. ПДВ в Україні стимулює експорт сировини й напівфабрикатів й стримує розвиток високотехнологічного виробництва. За нинішніх умов виробництво технологічної машинобудівної продукції після виплати ПДВ за кожну деталь стає надто дорогим та не вигідним, а за експорт, наприклад, залізорудного концентрату держава повертає ПДВ. Таким чином, замість організації виробництва продукту з додатковою вартістю відбувається стимулювання продажу сировини.

Крім вищезазначеного, в кризовий період відбулося зростання безробіття. За офіційними даними, у першому кварталі 2009 року безробіття досягло максимуму, надалі прослідковуються тенденції до зниження його рівня [2] (рис. 2).

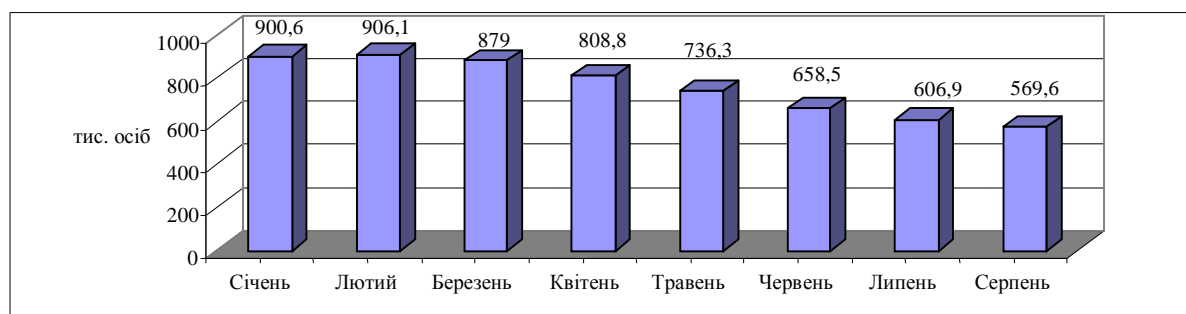

Рис. 2. Кількість зареєстрованих безробітних у 2009 році

Останнім часом намітилася позитивна динаміка зростання світових цін і одночасно замовлень у гірничо-металургійному комплексі.

Прогнозується, що в другому півріччі темпи спаду української економіки істотно сповільняться.

Враховуючи реалії сучасного стану економіки України, перспективними напрямками відновлення економічного зростання, на наш погляд, мають стати:

- підтримка реального сектору економіки, а саме: диверсифікація експорту та часткова переорієнтація експортерів на внутрішній ринок, імпортозаміщення, будівництво житла, розбудова сучасної інфраструктури, включаючи реалізацію проектів, пов'язаних із проведенням фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу;
- створення сучасного агропромислового комплексу із запровадженням державної підтримки сільськогосподарських виробників з метою збільшення обсягів виробництва для задоволення внутрішніх потреб та підвищення його експортної складової;

- створення належних умов для життєдіяльності населення на території країни;
- розвиток інноваційних високотехнологічних галузей, продукція яких має високий внутрішній та зовнішній попит (суднобудування, енергетичне машинобудування, військово-промисловий комплекс, літакобудування, інші високотехнологічні галузі); та підприємств з виробництва конкурентоспроможної продукції імпортозаміщення (автомобілебудування, побутова техніка);
- стимулювання в енергетиці розбудови мереж передачі електроенергії, модернізації газотранспортної системи та розподільних мереж, збільшення видобутку енергоносіїв, розвитку альтернативних джерел енергії.

На вибір шляхів адаптації суб'єктів господарювання до реалій кризового і посткризового світу впливає адекватність економічної політики держави, яка створює середовище для прийняття цими суб'єктами відповідних рішень.

На думку автора, пріоритетами антикризової політики, які мають увійти до єдиної національної антикризової стратегії, є такі:

1. Забезпечення курсової стабільності гривні шляхом активної курсової політики НБУ.
 2. Відновлення належного рівня кредитної активності шляхом диверсифікації кредитних інструментів, удосконалення політики рефінансування НБУ, застосування практики субсидованого кредитування та відновлення спроможності фінансового сектору до трансформації заощаджень в інвестиційні ресурси.
 3. Стимулювання внутрішнього споживчого попиту з головним акцентом на сегментах споживачів з нижчими та середніми рівнями доходів, в структурі споживання яких основну частку посідають товари та послуги вітчизняного виробництва. Для цього необхідно:
 - забезпечити повне виконання передбачених державним та місцевими бюджетами зобов'язань щодо оплати праці та фінансування соціальних видатків;
 - змінити методику розрахунку величини прожиткового мінімуму з урахуванням існуючого досвіду провідних країн.
 4. Активізація інвестиційної діяльності, яка має сприяти зростанню попиту на широкий спектр вітчизняної продукції інвестиційного призначення (металургії, хімічної промисловості, виробництва будматеріалів, машинобудування тощо), а також стимулюватиме створення нових робочих місць. Активізація потрібна для здійснення необхідної структурної корекції національної економіки з метою її адаптації до конкурентних викликів посткризового світу. Активізації інвестиційних процесів сприятимуть надання державної підтримки інноваційним технологічним проектам та зменшення податкових зобов'язань підприємства на витрати та інвестиції в проекти.
 5. Підтримка відновлення експортної активності, зокрема впровадження механізмів експортного кредитування та страхування, розбудова механізмів фінансової, інформаційної, правової та методичної підтримки експортерів;
 6. Радикальне посилення уваги до розвитку вітчизняного сільського господарства, а саме:
 - розбудова внутрішнього ринку сільгосппродукції, зокрема інфраструктури закупівлі, первинної обробки та зберігання сільгоспсировини, а також роздрібної мережі;
 - формування інфраструктури матеріально-технічного забезпечення сільгоспвиробництва, зокрема сільськогосподарським обладнанням та технікою, на засадах короткострокової оренди та лізингу.
- Однак будь-яка стратегія, щоб бути ефективною, має ґрунтуватися на ретельно розроблених концептуальних засадах, реалізація яких передбачає спільну і злагоджену дію всіх гілок державної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. По спаду ВВП Україна заняла первое место среди стран СНГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://utro.ua/ru/ekonomika>
2. Соціально-економічне становище України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2009/publ062009_u.html
3. Сколотяний Ю. Анатолій Гальчинський: "Досягнута стабілізація світової економіки не буде тривалою" / Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. – 2009. – № 34 (762).
4. Стратегія виходу України з кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndei.me.gov.ua>
5. Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Kriz_realii.pdf
6. Виконання зобов'язань перед СОТ може поставити нашу цукрову промисловість на коліна, вважає Сергій Тігіпко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tigipko.com/news/material/id/137>
7. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. / Антон Сергійович Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.